

SIITÄ SEURAA KAAOS!

SAATESANAT MEILLASSOUX-TEEMANUMEROON

Ranskalainen filosofi Quentin Meillassoux on viimeisen kymmenen vuoden aikana tullut tunnetuksi työstään, joka on monesti tiivistetty yhteen ainoaan teesiin: mitä tahansa voi tapahtua eikä kausaalisuhdetta takaa mikään. Mitä Meillassoux'n oikein ajaa hankkeellaan takaa? Aikana, jolloin valistuksen tuhoamasta esikriittisestä metafysiikasta on jo satoja vuosia, tuntuu lähinnä vitsikkäältä, että filosofit kirjoittavat vieläkin tutkielmia siitä, mitä meidän pitäisi ajatella asioiden kausaalisista suhteista. Vieläkö meidän on Humen tunnetun ajatusleikin hengessä pohdiskeltava biljardipallojen törmäyksiä ja niiden lainalaisuuksia? Kaiken lisäksi Meillassoux'ta lukiessa ei voi välttyä vaikutelmalta, että kirjoittaja uskoo häpeilemättä vievänsä omilla pohdinnoillaan eteenpäin vallankumouksellista muutosta niin ihmistieteissä kuin yhteiskunnallisen järjestyksenkin osalta.

Voisi ajatella, että Meillassoux'n hanke on vailla mieltä vähintäänkin kahdesta syystä. Ensinnäkin aivan jokapäiväisen havainnoinnin ja arkisen ajattelun tasollakin luulisi olevan selvää, ettei kukaan enää tarvitse filosofia kertomaan, että kaikki on mahdollista tai että välttämätöntä on vain kaiken satunnaisuus: katsoimmepa mihin suuntaan tahansa, talouteen tai ekosysteemeihin, niin selvää on, että kaikki todella voi romahtaa. Toiseksi filosofisen nykytutkimuksen näkökulmasta voisi väittää, ettei Meillassoux keskustele lainkaan Humen tai Immanuel Kantin ajattelua käsittelevän tutkimusperinteen kanssa – kyse on kuitenkin perinteestä, josta Meillassoux sanoo lähtevänsä liikkeelle. Vielä kummallisemmalla tilanne näyttää siksi, ettei Meillassoux tunnu ottavan lainkaan huomioon niitä laajoja logiikan ja tieteenfilosofian keskusteluja, joita tieteellisen päätelyn luonteesta on käyty, ja joissa käsitys kausaalisuudesta on muuttunut ja kehittynyt lakkaamatta. Miten joku voi väittää kertovansa totuuden kausaalisuudesta, kun kysymys on Humen päivistä lähtien täsmentynyt ja monimutkaistunut jatkuvasti erilaisten ratkaisuyritysten ja koulukuntien vakiintumisen myötä?

Vaikuttaa siltä, että joko Meillassoux on vain tieteen ja filosofian nykytilasta täysin piittaamaton yksityisajattelija tai sitten hän puhuu jollekin sellaiselle vastustajalle, jota me edellä esitettyjen kysymysten ihmettelijöinä emme itse heti tunnista olevamme. Sillä johonkin Meillassoux'n hanke on osunut, jotakin vastustajaa se on ilmeisesti puhutellut: hänen ainoa teoksensa, vuonna 2006 julkaistu kirja *Äärellisyyden jälkeen*, on saanut aikaan valtavan määrän keskusteluja, kommentaari-kirjallisuutta, koulukuntia, ärsyntyymiä ja kritiikkiä sekä inspiroinut erilaisia hankkeita niin tieteiden kuin taiteidenkin piirissä. Ehdotankin seuraavaa lukuohjetta: Meillassoux'n mielessä todella on vastustaja, jonka olemassaolo meidän täytyy tunnistaa, ennen kuin teksti ja sen väitteet voivat käydä järkeen ja vaikuttaa.

Meillassoux'lle filosofia ja käsitteellinen työ vaikuttavat vain sikäli kuin ne onnistuvat luomaan oikeanlaisen ympäristön, johon käsitteet sijoittuvat ja jossa ne toimivat. Ajatus ei ole suinkaan uusi tai vain Meillassoux'lle ominainen, esimerkiksi Gilles Deleuze kutsuu tällaista käsitteiden luomisen ja vaikuttamisen tasoa ”ajattelun kuvaksi”. Tällaisen tason rakentaminen on väistämättä riski: se on tunnetusti aina mahdollista tuomita ”olkinukeksi”, siis viholliseksi, joka ei ”oikeasti” ole olemassa. Filosofisen työn välttämättömänä riskinä onkin Meillassoux'n sanoin ”sofismi” ja ”itsensä tekeminen äärimmäisellä tavalla naurettavaksi”.¹ Ilman tätä riskiä käsitteillä ei kuitenkaan Meillassoux'n mielestä voi tehdä mitään. Meillassoux'n ajatus on, että käsitteellisen työn tehtä-

vänä on puuttua ja sekaantua niihin perustaviin asetelmiin, joiden muuttamiseksi ei riitä tiedon aina vain pikkutarkempi täsmentäminen ja argumentatiivisen vakuuttavuuden lisääminen. Muut tieteet pitävät kyllä huolta siitä, että ilmiöiden luonne selvitetään juurta jaksain ja tiedeyhteisön konventioiden mukaisella tavalla, kun taas filosofian on mahdollista avata tilaa sille, että jotain voi tapahtua niissä perustavissa jäsenyksissä, jotka määrittävät todellisuuttamme ja myös tieteen toimintaa. Deleuzen ja Guattarin termein filosofian on ikään kuin ”seulottava esiin” käsitteidensä aineksia ja ajattelun kuvan rakennusaineiksi käyviä tendenssejä.²

Millainen Meillassoux’n ”ajattelun kuva” sitten on? Kausaliteetin suhteen voisi sanoa, että sen merkitys on siellä, missä käsitettä niin sanotusti ”käytetään ajattelematta”, olipa sitten kyse julkisesta tai tieteellisestä keskustelusta, arkisesta jutustelusta tai vaikkapa ihmisten kullekin ajalle tyypillisestä sisäisestä puheesta itselle. Tätä ajattelunkuvaa vastaava kritiikin kohde ei kuitenkaan Meillassoux’n mukaan ole mikään ajattelematon hölmö tai valistuksen hankkeen ohinukkunut dogmaatikko, jota valistuksen ja kriittisen paradigman mukaisesti on väsymättä ohjattava kohti täysi-ikäisyyttä, oikeaa tietoisuutta, sivistystä ja huonoa omaatuntoa. Meillassoux’n kritiikki kohdistuu päinvastoin juuri kriittistä perinnettä ja sen sisällä vaalittua ”korrelationistista” todellisuuskäsitystä vastaan. Meillassoux’n tähtäimessä on kriittiseen perinteeseen kiinnittyvä, täysin valistuneeksi itsensä käsittävä subjekti, jonka kyseenalaistamattomia lähtökohtia ovat sen oma tai vähintäänkin universaaliksi käsitetyt ihmisen kokemus ja sen reflektio.

Meillassoux’n mukaan korrelationismin vaarallisen tervejärkiseltä ja valistuneelta vaikuttava peruskäsitys on, että maailma ja sen asiat ovat olemassa vain sikäli kuin ne ovat jossakin periaatteellisessa mielessä annettuja inhimilliselle kokemukselle. Tämä annettuus on toki todettu hyvin monimutkaiseksi kysymykseksi jo ennen Meillassoux’ta, mutta juuri periaatteessa asetelma on yksinkertainen ja meille valistuksen jälkeläisille hyvin tuttu: mitään absoluuttista ei ole olemassa, asiat ovat monimutkaisia, tulkinnanvaraisia ja nimenomaan ihmisen kokemusta loputtomasti ymmärtämällä ja selvittämällä hallittavia. Kausaliteetti on tällaisesta monimutkaisesta itsestäänselvyydestä esimerkillinen tapaus: Meillassoux’n luomassa ajattelun kuvassa kausaliteetti käsitetään välttämättömäksi – mutta mikä oleellista – vain siinä Kantin meille jättämässä merkityksessä, jossa se on inhimillisen kokemuksen *a priori*, sen ehto. Kausaliteetin kaltaiset asiat asettuvat itsestään selviksi osiksi meidän modernia maailmaamme: niiden olemassaoloa ei takaa mikään, mutta emmehän me ilman niitä tule toimeen – tai kuten Kant asian ilmaisee, ilman niitä ”ilmentymien tungos voisi täyttää sielumme”.³ Ajankäytön kuvan ilmaantuu siis yllättäen välttämättömyys, jota ei turvaa mikään muu kuin ajatus kokemuksen mahdolliseksi tekevistä kaaoksen uhkasta.

Argumentissa riittää pohdittavaa – kuten *Äärellisyyden jälkeen* -teosta lukiessa voi huomata – ja se on myös osoittautunut pitävän sisällään monta kritiikille altista askelta. Pohjimmiltaan hanke on kuitenkin yksinkertainen: kriittisen paradigman sijaan spekulatio, äärellisen ajattelun idealismin sijaan materialismi ja kokemuksen reflektion sijaan kokemuksesta riippumattomien ominaisuuksien tarkastelu – ja kaikki tämä ilman turvautumista metafysiikkaan. Lisäksi Meillassoux uskoo vakaasti siihen, että filosofian käsitteet, niiden väliset erot ja täysin uudet filosofiset ideatkin on mahdollista selvittää rationaalisesti argumentoimalla ilman radikaalia uusien käsitteiden ”luomista”. Vaikeus ei siis ole Meillassoux’n argumentissa sinänsä vaan siinä, kuinka poikkeukselliselta se vaikuttaa meidän lukeville korrelationistisille silmillemme.

Mitä sitten voisi sanoa Meillassoux’n rakentaman ajattelun kuvan osuvuudesta? Sen kannalta on kiinnostavaa panna merkille, että kun julkisessa keskustelussa etsitään perusteita vallitsevan tilanteen olemassaololle, päädytään usein väitteisiin, joissa ei enää vedota mihinkään muuhun kuin kaaoksen uhkaan: vallitsevista toimintatavoista on pidettävä kiinni, muuten seuraa kaaos. Toki malliksi voi ottaa yksittäisiinkin elämänvalintoihin liittyvät muutokset, mutta oleellisesti kyse on yhteiskunnallisista tilanteista: Ihmisen aikaansaama ilmastonmuutos vaatii nopeita toimia, mutta

eihän kaikkea ehdotettua voi tehdä, sillä sehän romahduttaa vähintäänkin meidän kansallisen taloutemme. Globaalit kriisit ajavat ihmisiä sietämättömiin tilanteisiin, ja saavathan ihmiset etsiä onneaan vapaasti, mutta eivät he kaikki sentään voi tulla meidän maahan: sosiaaliturvajärjestelmän lisäksi tällainen massamaahanmuutto uhkaisi myös yhteiskuntarauhan kannalta perustavia arvojamme. Ja kyllähän me kaikki ymmärrämme, että perustulo voisi hyvinkin olla ehdottomasti paras ratkaisu nykyisen palkkatyön järjestämisen tavan ongelmiin, mutta emmehän me voi rahaa ilmaiseksi jakaa, silloinhan ihmiset jäävät kotiin makaamaan!

Näiden päätelmien rakenne ei suinkaan ole kaukana siitä logiikasta, jonka Meillassoux löytää korrelationismin perustajana pitämänsä Kantin kriittisen filosofian ytimestä: niin sanotun transsendentaalisen deduktion tarkoituksena oli oikeuttaa tietty ajattelun perustava ratkaisu sillä perusteella, että ilman sitä kokemuksen ykseys, vallitsevan tilanteen vakaus, ei ole mahdollinen. Kiinnostavaa on myös Kantin ratkaisun historiallinen tilanne. Kant nimittäin lainasi deduktion käsitteen aikansa yhteismaita koskevista oikeustieteellisistä kiistoista. Niin sanotulla deduktiokirjoituksella yksityisomistaja pyrki oikeuttamaan omistuksensa maahan, jolla ei koskaan aiemmin ollut omistajaa ja jonka käyttämiseen liittyvien ja ehkä ääneen lausumattomien periaatteiden syntyä kukaan ei muistanut. Deduktiokirjoitus siis tunnusti olevansa tyhjän päällä, mutta vetosi siihen, että omistus on käytännössä parempi asettaa, muuten seuraa kaaos. Oleellista on, että näiden perittyjen ja ”ylimuistoisten” ratkaisujen selvittäminen ei enää onnistu kriittisen paradigman keinoin: kriittinen työ selvittää määritelmänsä mukaan sitä, miten tietty nykytilanne on mahdollinen, siis millaiset ovat sitä edeltävät ja sen mahdollistavat ehdot, jolloin tämä reflektiivinen selvitys koskee lopulta vain tarkastelijaa itseään. Meillassoux’n luoman ajattelun kuvan mukainen kriittinen paradigma siis tutkii meidän oman maailmamme perustavia rakenteita ja kategorioita, ja siksi ne ilmiöt – olipa sitten kyse yhteismaidan käytöstä tai vaikka ilmastomuutoksen pakottamasta hätätilasta – jotka ovat lähtökohtaisesti murtumia ja katkoja tässä maailmassa, länsimaisen subjektin kokemusta edeltäviä tai sitä seuraavia, ovat tälle paradigmalle pelkkiä ihmettelyn aiheita. Kun korrelationismi, kantilainen ”poliisiajattelu”, tutkii siis sitä, mikä on mahdollista ja millä ehdoilla, kaikki nykyhetkestä käsin mahdoton saa osakseen kaikki ulossulkemisen käsitteelliset keinot: kyse on järjen käytön ylilyönneistä, transsendentaalisista illuusioista, roskajoukon hulinoinnista – sanalla sanoen, ”mahdottomuuksista”!

Filosofialla ei käsitteiden tieteenä ole tietenkään mitään sanomista siihen, mitä maailmaan jo ilmaantuneista asioista ja tilanteista voidaan tietää. Sikäli kuin edellä kuvatuissa tilanteissa on kuitenkin kyse siitä, millaisia syy-seuraus-suhteita voi hahmottaa, kun asiat ovat vasta tapahtumaisillaan, kun katsotaan tulevia tapahtumia, jotka eivät ole pääteltävissä menneistä tilanteista käsin, voisi Meillassoux’n hengessä väittää, että käsitteellinen kysymys kausaalisuhteen luonteesta on välttämätön. Mikä takaa tulevien asiantilojen olevan pääteltävissä nykytilasta käsin? Mikä takaa, että tulevaisuus on menneisyyden kaltainen? Millaisia käsitteitä on etsittävä, että mahdottomat asiat tapahtuvat?

Tähän teemanumeroon käännettyssä ”Potentialisuus ja virtuaalisuus”-tekstissään vuodelta 2006 Meillassoux toistaa tiiviisti ja skemaattisesti samana vuonna julkaistun *Ääreellisyyden jälkeen* -teoksensa argumentin: perusteen periaatteesta vapautetun ajattelun on käytävä nimenomaan meidän kokemuksemme ja maailmamme ykseyttä vastaan ja etsittävä käsitteitä, jotka korostavat tapahtuvien muutosten luonnetta katkoksina, mahdottomuuksina ja merkkeinä siitä, että perustavanlaatuisen satunnaisuuden ulkopuolelle ei voi rajata edes luonnonlakeina pidettyjä välttämättömyyksiä.⁴

Teemanumeron kaksi Meillassoux’ta käsittelevää artikkelia, Susanna Lindbergin ja Jussi Backmanin, sekä Pontus Purokurun kolumni pohjautuvat esitelmiin ”Materialismi, ontologia ja politiikka – Quentin Meillassoux’n Ääreellisyyden jälkeen” -seminaarissa, joka järjestettiin keväällä 2018 Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa.

VIITTEET

- 1 Kts. Meillassoux 2017, 131 ja Meillassoux & Ravini 2013, 93.
- 2 Deleuze & Guattari 1993, 122–124.
- 3 Kts. Korhonen 2018.
- 4 Kts. myös Meillassoux 2012.

LÄHTEET

- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1993) *Mitä filosofia on?* Suom. Leevi Lehto. Gaudeamus.
- Korhonen, Ari (2018) ”Ilmentymien tungos voisi täyttää sielumme. Kant, transsendentaalinen deduktio ja kokemuksen ykseys”. Teoksessa Hemmo Laiho, Miira Tuominen (toim.) *Havainto*. University of Turku, s. 71–78.
- Meillassoux, Quentin (2012) ”The contingency of the laws of nature”. *Environment and Planning D: Society and Space* vol. 30 (2012), s. 322–334. (Alun perin esitelmä ranskaksi vuonna 2004, engl. Robin Mackay).
- Meillassoux, Quentin (2017) *Äärellisyyden jälkeen*. Suom. Ari Korhonen. Gaudeamus.
- Meillassoux, Quentin & Ravini, Sinziana (2013) ”Archeology of the Future: Interview with Quentin Meillassoux”. *Paletten* n. 291/292 (2013), s. 86–97.